

אכילת קטן בקודשי קודשים

א. כוהנים אוכלים ובעלים מתכפרים

בפרשת המילואים כתיב:

וּאִכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת יָדָם לְקַדֵּשׁ אוֹתָם וְזָר לֹא יֵאָכֵל כִּי קֹדֶשׁ הֵם
(שמות כ"ט, לג).

ונדרש פסוק זה בגמרא בפסחים (נט:):¹ "מלמד שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים", וביאר רש"י - "כתוב כפרה גבי אכילה, למימרא דאף באכילה תלויה כפרה". כלומר קיום מצוות האכילה על ידי הכהנים, מלבד עצם קיום המצווה של אכילת קדשים, מהווה חלק מהכפרה של מביא הקרבן.²

הרמב"ם מנה אכילה זו כמצות עשה בפני עצמה, וזה לשונו:

והמצוה הפ"ט היא שצוה הכהנים לאכול בשר קדשי קדשים, כלומר - החטאת והאשם שהם קדשי קדשים, והוא אמרו - 'ואכלו אתם אשר כפר בהם'... ומבואר הוא שמצוה זו מיוחדת בזכרי כהונה ואין הנשים חייבות בה, כי קדשי הקדשים שבא בהם הכתוב לא תאכלנה הנשים. אמנם שאר קדשים, כלומר - קדשים קלים, הנה הם יאכלו לשני ימים ולילה אחד... ותאכלנה הנשים גם כן אלו הקדשים קלים, ואכילתם גם כן נגזרת אחר המצווה³... אבל אין אכילת הקדשים קלים ותרומה כאכילת בשר חטאת ואשם,

1 ובעוד מקומות; יומא כח:; יבמות מ. ויבמות צ., ובספרא פרשת שמני פרק ג' ה"ד - "מנין שאכילת קדשים כפרה לישראל? ת"ל - ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה".

2 ומה שכתבנו 'חלק', הוא מכיוון שהכפרה עצמה נעשית עם זריקת הדם, ומעצם הבאת החטאת עצמה, ובלשון הרמב"ם בספר המצוות - "כי אכילת הבשר הזה מן החטאת ומן האשם - בם תשלם כפרת המתכפר", וכן הוא ברש"י יבמות (מ.) - "ואכלו אתם - את הקדשים אשר כפר בהם כי היכי דתהוי כפרה שלימה". משמע שאכילת הקדשים רק משלימה את עיקר הכפרה. ובתוספות בזבחים (ו. ד"ה והלא אין) - "מלמד שהכהנים אוכלים בשר ובעלים מתכפרים, אבל מכל מקום עיקר כפרה אינה אלא בדם".

3 כתב החינוך במצווה ק"ג - "...פירוש, שאכילתן לא תוסיף ולא תגרע במצות המקריב והנותן", מה שאין כן באכילת קדשי קדשים.

כי אכילת הבשר הזה מן החטאת ומן האשם גם **תשלם כפרת המתכפר** כמו שבארנו, ובא בלשון הציווי באכילתם מה שלא בא בקדשים קלים ותרומה, לפיכך הוא נגרר אחר המצוה, והאוכל אותם עושה מצווה (ספר המצוות עשה פ"ט).

והנה, לעומתו כתב החינוך:

והרמב"ן לא ימנה מצוה זו, כי אמר שזה חלק מחלקי מצוות הקרבנות שצוה הי"ת מי יאכלם ולמי יהיו, **והאמת שהכפרה תלויה בזה** (מצווה ק"ב).

וכן כתב רבינו חננאל⁴ שהכפרה תלויה דווקא באכילת הכהנים.

כמו כן, מצווה זו נקראת עבודה או צורך עבודה. ויהיה מותר לכהנים, או אפילו חובה, ללבוש בגדי כהונה בזמן אכילת קדשי קדשים⁵.

4 רבינו חננאל ביומא סח: - "אלמא שאני אכילה, דאית בה כפרה כעבודה, הוא דתניא ואכלו אותם... מלמד - כיון שהכהנים אוכלין אותם, בעלים מתכפרים"; וביתר בהירות בגירסתו ביבמות צ. - "וכיון דבשר לא מתאכיל, כפרה היכי תהוי להו בעלים...".

5 התבאר ביומא סח: - "דאיבעיא לן - בגדי כהונה ניתנו ליהנות בהן או לא ניתנו ליהנות בהן? ת"ש לא היו ישנים בבגדי קדש - שינה הוא דלא, הא מיכל אכלי. דלמא שאני אכילה דצורך עבודה הוא, דתניא - ואכלו אותם אשר כופר בהם - מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים". ומכאן שמותר לכהן ללבוש את הבגדים בזמן האכילה, מצד שהיא עבודה. ואף על גב שלהלכה נפסק שמותר להנות בבגדי כהונה גם שלא בשעת עבודה, על כל פנים באכילה שהיא עבודה נאמר שיהיה **חייב** להיות לבוש בגדים בזמן האכילה; ומצד מה שממילא הוא צריך להיות בעזרה בזמן האכילה, אין חובת לבישת בגדים. שהרי אם הוא נמצא בעזרה, שלא בין האולם למזבח, מותר לו להיות לבוש גם שלא בבגדי כהונה. ולא מצאתי מי שהביא הלכה זו בראשונים. ובפירוש הרש"ר הירש לתורה בשמות (כ"ט, יד) כתב שאין בשר החטאת נאכל אלא בעזרה בתחום הסמוך למקדש, והכהנים **חייבים** ללבוש בגדי כהונה בשעת האכילה.

ובפירוש תורה שלימה לרמ"מ כשר (שמות כ"ט אות צ"ה) כתב - "ועכצ"ל הפי' צורך עבודה הוא היינו, שכהנים מותרים לאכול בבגדי כהונה ולהנות מהבגדים". כן הוא ב'מקדש דוד' סימן ל"ו סק"ב שכתב - "והנה זה דבגדי כהונה ניתנו ליהנות בהם ומותרים במקדש בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, כתב המפרש למס' תמיד (כז). דתנאי ב"ד הוא, ע"ש. ונראה דאף למ"ד דבגדי כהונה לא ניתנו ליהנות מהן שלא בשעת עבודה, ואמרינן דמ"מ לצורך עבודה אף בדברים שא"צ בגדי כהונה כגון קריאת הפרשה ואכילת קדשים מותר הוא ג"כ משום תנאי ב"ד, דאין סברא שיהיה מדאורייתא כן כיון דא"צ בגדי כהונה...".

למסקנה, אם כן, סבור המקדש דוד שאין חובת לבישה בשעת אכילת קדשים. למרות זאת, מותר ללבשם, ואם כן קטנים אינם צריכים ללבוש בזמן אכילתם, וכן נשים ועבדים באכילת קדשים קלים. עוד כתב המקדש דוד שמי שרוצה לאכול בבגדים יצטרך בארבעה בגדים דווקא.

ומכיוון שהאכילה מכפרת, לא שייכים עבדי הכהנים והנשים במצות אכילת הקרבנות. זאת, על אף שייכותם לאכילת תרומה וקדשים קלים, הנקראת גם היא עבודה.⁶ לסיכום דברינו עד כה, האכילה היא מצוות עשה שגם מוסיפה לכפרה. ואמנם כל זה הוא דווקא תוך כדי הזמן הראוי לאכילה. לאחר זמן זה, במידה שהקרבת נהיה נותר, או במקרה שנפסל או נטמא, לא תעכב האכילה את הכפרה. ומבואר כן בתוספות בפסחים:

ונראה לפרש דכל זמן דחזי בשר לאכילה - לא מתכפרי בעלים עד שיאכלו כהנים, אבל אם נטמא אחרי כן או יצא או נעשה נותר מתכפרי בעלים⁷ (נט: ד"ה יכול).

ובחידושי השפת אמת בפסחים, ביאר שכפרת הבעלים תחול כבר לאחר אכילת כזית ראשון של הכהנים. וזה לשונו:

משמע דאע"ג דהאי קרא בחזה ובשוק כתיב, נפקא לן מהתם דגם בחטאת - אין הכהנים רשאים לאכול הבשר קודם הקטרת אימורין, ואפשר דס"ל להגמ' דכל אכילתן של הכהנים מעכב הכפרה, אבל יותר נראה דבאכילת כזית מתכפרין (פסחים נט: ד"ה כל כמה).

ולפי זה יוצא שיש לחלק במצוות אכילת קדשי קדשים, שמצוות הכפרה מתקיימת כבר בכזית הראשון ואילו שאר האכילה היא קיום מצוות עשה, אבל במעלה פחותה מן האכילה הראשונה.

ב. אכילת קטן

הרמב"ם הגדיר את מצוות האכילה באופן הבא:

6 וכלשון הרמב"ם בספר המצוות פ"ט - " 'עבודת מתנה אתן את כהונתכם' - לעשות אכילת קדשים בגדולים כעבודת מקדש במקדש". וכן בסוף הלכות תרומות - "שגם אכילת קדשי הגדול כעבודה, שנאמר 'עבודת מתנה אתן את כהונתכם'".
ובספרי זוטא פרק י"ח פסוק ז - "כל מי שהוא נותן תרומה למי שהוא אוכלת כמצוותה, מעלין עליו כאילו הוא עובד עבודה, וכהן שאוכל תרומה כמצוותה מעלין עליו כאילו הוא עובד עבודה. אמרו עליו על ר' טרפון שהיה אוכל תרומה בשחר ואומר הקרבתי תמיד של שחר, ואוכל תרומה בין הערבים ואומר הקרבתי תמיד של בין הערבים". ובגמרא פסחים עב: ובספרי במדבר קט"ז איתא שאכילת תרומה איקרי עבודה.
7 וכבר הערנו לעיל שלדעת החינוך ורבנו חננאל, יתחייב מביא הקרבן להביא קרבן בכל מקרה שלא נעשתה מצוות האכילה והכפרה.

אכילת החטאת והאשם מצוות עשה, שנאמר - 'ואכלו אתם אשר כפר בהם', הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, והוא הדין לשאר הקדשים שאוכלין אותן הכהנים שאכילתן מצווה (הלכות מעשה הקרבנות, פ"י ה"א).

ובהלכה ג':

ואין חטאת ואשם ושיירי מנחות נאכלים אלא לזכרי כהונה בעזרה.⁸

אולם בהלכה י"ז כתב הרמב"ם:

אין הקטן חולק אפילו בקדשים קלים, אע"פ שמוותר להאכילו קדשי קדשים.

ומקור הדין שקטן לא חולק הוא בגמרא בקידושין נג. - "איש - איש חולק אפילו בעל מום, ואין הקטן חולק ואפילו תם". ומה שכתב שקטן מותר להאכילו קדשי קדשים הוא על-פי הגמרא בזבחים קב: - "והרי קטן ראוי לאכילה ואינו חולק".

והנה, לפי מה שנתבאר שאכילת הכהנים היא מצוות עשה שעל ידי קיומה מתכפרים הבעלים, לא מובן איך תתקיים מצווה זו באכילת הקטנים שהרי אינם 'גברא' לעניין קיום המצוות בכלל, ולכאורה מצווה זו לא שונה משאר מצוות. ואיך נותנים הכהנים לקטנים לאכול? הרי בנתינה זו מבטלים לכאורה מצוות עשה של אכילה!

ניתן לומר בפשטות, שהמצווה מהתורה נאמרה בגדר כזה שכל כהן זכר, בין גדול בין קטן, מותר באכילת החטאת והאשם, ונאמר שכך גזרה חכמתו יתברך. אולם ב'מנחת חינוך', שחקר בשאלה זו, כתב שיש לחלק בין שני עניינים באכילת קדשים:

8 ובמשנה למלך חקר אם נאכלים מעומד, והביא מקור מתוספות (יומא כה. ד"ה אין ישיבה בעזרה) שם כתבו בתירוץ השני - "דאע"ג דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד - הני מילי לדברים דלאו צורך עבודה, אבל אכילה - צורך עבודה היא - מישראל שרי". אם כן, ישיבה בזמן אכילת קדשי קדשים צריכה להיות מותרת. וצ"ע אחר-כך לתוספות בזבחים טז. (ד"ה ומה יושב שאוכל) - "כגון במורם מקדשים ובכור", ודייק המשנה למלך שדווקא קדשים קלים, אבל "דקדשי קדשים שנאכלין בעזרה אין נאכלין מיושב". ותוספות זה אכן מתאים לתירוץ הראשון שבתוספות ביומא דלעיל, שכתבו שדין יושב באכילת קדשים הוא רק בקדשים קלים ומחוץ לעזרה, אולם, כאמור, לפי התירוץ השני שהביא לעיל המשנה למלך אכילת קדשים בישיבה מותרת אף בעזרה.

ובספר 'דרך מצוותיך' לצמח צדק (עמוד 182) בעניין אכילת קדשי קדשים לכהנים, כתב - "מה שהיה הבשר דחטאת ואשם נאכל לזכרי כהונה... וגם היו אוכלים מעומד". ועיין שם בכל המאמר, ענייני חסידות ופנימיות נשגבים במעלת אכילת הקדשים. אמנם בערוך השלחן העתיד, קדשים סימן פ"א סעיף י"א, כתב - "יכולים לאכול הקדשים בין מעומד בין מיושב בין כשהוא הולך בעזרה".

א. מצות עשה לאכול, ודי לזה בכזית של אכילת גדול.⁹

ב. מצווה לדאוג לכך שלא יבוא הקרבן לידי נותר.

חזה לשוננו:

וכן מותר קטן לאכול בקדשי קדשים, רק אינו חולק... ולכאורה, כיון שהיא מצות עשה לאכול איך יכולים ליתן לקטן? הא אינו בר חיובא ומבטלים הכהנים מצוות עשה! אך באמת אין המצוה לאכול כולו, רק המצוה על כל אחד לאכול כזית כמו כל מצוות עשה דאכילה, כמו אכילת הפסח דכתיב 'ואכלו', ויוצא ידי חובתו בכזית ואחר זה אינו מצווה עוד יותר, רק מצווה לאכול שלא יבוא לידי נותר, ומותר ליתן לקטנים, הכא נמי - מצוה על הכהנים שיאכלו, היינו שיאכלו כזית, ויוצא הכהן אם אכל כזית, ויותר מזה יכול ליתן לקטן, דהמצווה היא ככל מצות עשה דאכילת פסח ומצה ודומיהם שיוצאים בכזית (מצווה קל"ד, סק"א).

על פי חידושו זה של המנחת חינוך נלמדות שתי הלכות:

א. מכל קרבן או מנחה צריך שתהיה אכילת כזית של גדול, ועל פיה תתקיים המצוות עשה,¹⁰

ותעשה הכפרה. רק את השאר ניתן לתת לקטן.

ב. אם יש מספר גדול של קרבנות או מנחות, ומספר מועט של אוכלים גדולים, באופן שאי

אפשר¹⁰ להם אפילו באכילת כזית מכל קרבן - יאכלו שאר הקרבנות על ידי קטנים שיכולים

להציל מנותר, אף על פי שלא תתקיים מצוות האכילה החיובית.¹¹

9 ויש לחקור אם תתאים שיטה זו למה שכתבו התוספות ביבמות מ. ד"ה רצה, שהכהן המקריב צריך לאכול מהקרבן אותו הקריב (חוץ מכהן גדול שרשאי לקחת בכל עת שירצה כמבואר בפ"י מהלכות מעשה הקרבנות ה"ח), ומסתמא אוכל לפחות כזית, שפחות מכזית לא נקראת אכילה. ולפי זה, באכילת הכהן המקריב תתקיים מצוות עשה דאכילה, ושאר הקרבן יכול להיאכל על ידי אחיו הכהנים או קטנים שזהו רק דין שלא יבוא לידי נותר.

10 שהרי אף אם ידחקו עצמם, לדעת חלק מן הראשונים - אכילה גסה לאו שמה אכילה; לא באיסורין ולא באכילת קדשים (ועיין ביבמות מ. בעניין זה). המ"מ והר"ן סוברים שאין שמה אכילה גם לעניין איסור, ויש הסוברים שזה דין רק באכילת יום הכיפורים. יש המחלקים בין שני סוגי אכילה גסה (תוספות יבמות מ. ד"ה אכילה) ובעניין אכילת קדשים סבר ה"בית הלוי" דלקמן שאכילה שלא כדרכה שמה אכילה, ובכלל זה גם אכילה גסה. אבל זה דווקא לשיטתו שסובר שאין שום חיוב גברא באכילה זו אלא רק שהקרבן יאכל, ואילו לדעת המנחת חינוך יש חיוב גברא בכזית הראשון, ואותו אי אפשר לאכול אכילה גסה.

11 ולאותן שיטות שאם אין כפרה הבעלים צריך לחזור ולהביא קרבן, לא מובן איזה מעמד יש לקרבנות אלו לדעת המנחת חינוך. ולאיזה זמן יש לאכלם? הרי ממילא לא נחשבים כחטאת ואשם המכפרים.

ועל פי פשטם של דברים אפשר לדחות את חידושו של המנחת חינוך. לדבריו, אין אכילת הקטן מקיימת מצווה חיובית, אף על פי שמונעת היא איסור נותר. אך ניתן לומר שמצוות האכילה והכפרה נעשית ממילא על ידי אכילת כל מי שראוי לאכילה, דהיינו כהן טהור זכר. ומצאנו לדעה זו בשניים מגדולי האחרונים, שו"ת אבני נזר ובית הלוי. בשו"ת אבני נזר דן בענייני עשה דתשביתו וקיומו, סביב דברי המקור חיים, וזה לשונו:

הנותר בעצמו - יש עליו חיוב שריפה, רק שהאשה אינה מצווה, מכל מקום בשריפתה מקיים המצווה בנותר שנשרף. למה הדבר דומה? לקטן שאכל קדשי קדשים, דלא מבטל העשה ד'ואכלו אתם אשה כפר בהם', **דמכל מקום הקדשי קדשים נאכלו**, והכא נמי הנותר נשרף (או"ח סימן שכ"ג).

וכן ביו"ד סימן תמ"ט, שם דן בעניין שמירת המקדש אי הוי עבודה ואם יכולה להתקיים על ידי קטן, וזה לשונו:

אך מדברי הרא"ש והמפרש דסוברים שהשומרים היו קטנים, מוכח דלאו עבודה היא, דקטן לא בר עבודה הוא, בין בכהנים בין בלויים. ואם נאמר דלאו עבודה היא - אין מקום לתמיהה המשנה למלך, דאף שהיא מצווה, יכולה להתקיים בקטנים, כמו אכילת קדשים ותרומה וייבום בחרש ושוטה. שוב ראיתי שזה שבוש, דאין ראיה ממדי דאכילה והנאה דאפילו מתעסק חייב ומצווה, עיין רש"י ר"ה¹², ומכאן שע"י אכילת הקטן לא מתבטל העשה ד'ואכלו אתם', ולמרות שאין הוא בן דעת - אין צורך לזה במצוה זו של אכילה.

ובדברי ה'בית הלוי':

ולדידי נראה ברור דלא בעי כזית. והחילוק שיש בין מצות אכילת קדשים למצות אכילת פסח דבעי דווקא כזית נראה פשוט, **דבפסח ומצה הוי החיוב על האדם** דהוא למוד לאכול פסח, ומש"ה אם אכל פחות מכזית לא שמיה אכילה והוי כלא אכל פסח. אבל מצות אכילת קדשים לא הוי המצווה כלל על אדם המיוחד, **דהא לא הוי חיובא אקרקפתא דגברא רק המצוה דבשר קדשים יהיו נאכלין**, ומי שיש לו בשר קדש הרשות בידו ליתנו לאחר לאכלו וג"כ מקוים מצוה זו, וא"כ הרי גם באכל כל אחד פחות מכזית מ"מ הא הקדשים נתאכלו (ח"א סימן ב', אות ז').

בית הלוי מחדש חידוש כפול:

12 כוונתו לרש"י בדף כח. ד"ה והא אכל - "ונהנה באכילתו, הלכך לאו מתעסק הוא, שהרי אף לענין חיוב חטאת אמרינן המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה".

א. שלא כדעת המנוחת חינוך, אין מצוות האכילה חובת גברא, ואם כן גם בקטן שאינו גברא אלא רק 'פה' המותר לאכול - תתקיים המצווה.

ב. אין צורך באכילת כזית לכהנים מהקרובן על מנת לקיים את המצווה. על הבנת בית הלוי חלק בעל 'האבי עזרי' (מהד"ת, הלכות מעשה הקרבנות פ"י ה"א), והוכיח מזה שהרמב"ם מנה מצוות אכילה בקדשי קדשים כמצווה בפני עצמה, שהאכילה אינה נגזרת כמו באכילת קדשים קלים ותרומה, אלא עומדת בפני עצמה והיא מצווה על הגברא. ואם כן תחזור שאלתנו - איך מצוות גברא תוכל להתקיים על ידי קטן?

אלא שאפשר לומר, אם לא נקבל את תירוצו של המנחת חינוך, שלעניין מצוות האכילה - הגברא¹³ הוא כהן זכר טהור, בין גדול בין קטן. זהו חידוש של התורה במצוות אכילת קרבנות.

ג. סיכום

- א.** אכילת קדשי קדשים היא מצוות עשה והיא 'עבודה'.
- ב.** באכילתם נעשית כפרה לבעלים.
- ג.** ישנן דעות שאם לא נתקיימה האכילה על ידי הכהנים אין לבעלים כפרה, והם צריכים לשוב ולהביא קרבן. יש הסוברים שהכפרה רק מתעכבת עד סוף זמן אכילתם, כל עוד הם ראויים לאכילה, ואם יעבור זמן האכילה או שהקרובן ייטמא או יישרף - הכפרה תעשה ממילא.
- ד.** ישנן דעות שאכילת כזית מספקת כדי להחיל את כפרת האכילה.
- ה.** וכן יש הסוברים שהכהן המקריב אוכל כזית מהקרובן.
- ו.** כהן קטן מותר באכילת קדשי קדשים.

¹³ ולעניין קטן, שנחשב לפעמים כגברא, אפשר לצרף את הירושלמי בברכות פ"ג ה"ג - "תני, אבל אמרו אשה מברכת לבעלה ועבד מברך לרבו וקטן לאביו... דענה אחריו אמן", וכן בריש פ"ב דשבועות - "השביעו קטן וענה אמן חייב". ובתוספות במגילה יט: מבואר שהקטן חייב מדרבנן, ולכן מוציא ידי חובה בברכת המזון את מי שמחויב רק מדרבנן. ויש לומר שקטן שמברך אינו כמו שמיעת טייף, שאז עניית אמן לא תועיל, אלא הוא בר חיובא שמועילה אמירת אמן אחרי דבריו כדי לפעול חלות של ברכה או שבועה. (עיין בזה באריכות בפירוש הגר"י קאפח לרמב"ם, הלכות ברכות פ"א ה"א, וכן במאמרו של הגר"ע יוסף, תושב"ע כג, שם הביא מחלוקת ראשונים שלדעת רש"י, רמב"ם, רא"ש ועוד אינו בר חיובא. ובברכת אברהם על מסכת סוכה (ח:) 'בעניין חינוך למצוות', הביא את דעת הר"א ממיץ שמעשה קטן נחשב למתעסק, ונפקא מינה שאין חינוך לפרישה מעבירות אלא רק חינוך חיובי למעשה המצוות.

- ז. ישנה מחלוקת אם מצוות האכילה היא חובת גברא, או שהמצווה היא שהקרבן ייאכל - מצד החפצא של הקרבן.
- ח. לדעת המנחת חינוך, מצוות האכילה מצד הגברא מתקיימת על ידי אכילת כזית של גדול, ובשאר הקרבן מדובר במצוות איסור שלא לבוא לידי נותר. ואם כן שבנו לתחילת דברינו, שהכהן הקטן מקיים את המצווה מכוח עצם היתר אכילתו, מכיוון שעל ידי כך הוא מונע איסור נותר, ועל ידי האכילה נעשית כפרה לבעלים.
- ט. אם לא נאמר כמנחת חינוך, נאלץ לומר שזה חידוש שחידשה התורה באכילת קדשים, שמספיק שהאוכל יהיה כהן זכר טהור ולא צריך שיהיה גדול.
- י. אם חובת האכילה היא בחפצא של ה'קדשי קדשים', מובן למה ניתן להאכיל לקטן, שהרי סוף סוף הקרבן נאכל.